

ПРОЗРАЧНО УПРАВЛЕНИЕ И ЕНЕРГИЙНА СИГУРНОСТ В ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ЕВРОПА

Policy Brief № 58, септември 2015

Рамка на енергийната сигурност в Централна и Източна Европа

Националната и регионална енергийна сигурност на страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ) се превърна в тема на дискусии в Европейския Съюз (ЕС), привличайки вниманието на експерти, политици и масовия потребител върху текущи и бъдещи енергийни проекти, но също така и върху особеностите на управлението на енергийните сектори в тези страни. Тъй като региона остава силно зависим от внос на руски петрол, природен газ и ядрена технология, Руско-Украинския търговски спор през 2009, който наруши доставките на природен газ към Европа, продължаващото неразбирателство между двете държави след анексията на Крим, противоречията между ЕС и Русия относно проекта за газопровод 'Южен поток', както и неспазването от страна на Газпром на европейските регулации в няколко антитръстови случаи в последните години, са основата, която оформя рамката и политическите опции пред енергийната сигурност на ЦИЕ. В същото време, нестабилните демократични традиции в страните от региона, съществуващите мрежи на политически протекционизъм и икономическа олигархия, непрозрачните бизнес практики, подхранвани от корупция и връзки с организираната престъпност, са засилени от негативните последици от икономическото и геополитическо влияние на Русия. През годините тя е използвала своето доминираща позиция на енергийния пазар и

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Нестабилните демократични традиции, непрозрачните бизнес практики, подхранвани от корупция и връзки с организираната престъпност, са засилени от негативните последици от икономическото и геополитическо влияние на Русия.
- Главното предизвикателство в управлението на енергетиката е липсата на политически консенсус по дългосрочна национална енергийна стратегия, подкрепена от финансови инструменти, което би ограничило вземането на решения „на парче“, често свързани с подозрения, че са повлияни от частни политически и икономически интереси.
- Румъния е начело на групата по отношение на добро енергийно управление благодарение на
- независимостта на националния енергиен регулатор след приемането на ново законодателство през 2012 г., както и в резултат на продължаващото силно представяне в борбата срещу корупцията в страната.
- Управлението на държавните енергийни предприятия в ЦИЕ е силно повлияно от политическа намеса, нарушаващи тяхната инвестиционна независимост и регулаторен надзор. Това е видимо най-вече в България и Украйна. Политическият натиск за намаляване на цените на електроенергията и природния газ в България, Румъния и Сърбия повишава допълнително уязвимостта на техните енергийни сектори.
- Силната зависимост от единствен източник и маршрут за доставки на газ е най-сериозният риск за енергийната сигурност на всички страни. В България и Украйна, този риск се засилва от зависимостта им от внос на петрол от същия източник - Русия. Докато Румъния, България и Украйна са предприели усилия за енергийна диверсификация, Сърбия изглежда че подкрепя настоящето статукво, въпреки че плаща едни от най-високите цени за природен газ в Европа.

Този публикация е подкрепена финансово от Alumni Engagement Innovation Fund, United States Department of State
Публикацията е финансирана от Европейския съюз. Мненията, изразени в тази публикация не отразяват позицията на Европейската комисия.

дългосрочните връзки с определени политически и икономически групи, за да влияе върху политическите решения в целия регион, в услуга на собствените си интереси, но често в ущърб на потребителите в страните от ЦИЕ. **Настоящият преглед на рисковете за енергийна сигурност в четири избрани страни от ЦИЕ**, две енергийно-бедни - България и Сърбия и две енергийно обезпечени - Румъния и Украйна, оценява както положението само по себе си, така и прозрачността и публичната отчетност в управлението на енергийните политики в региона.

I. Компоненти на енергийната сигурност:

- **Наличие на ресурси**

България и Сърбия са бедни на енергия страни, до голяма степен зависими от вноса на енергийни ресурси - главно нефт и газ. И двете разчитат предимно на Русия, като техен единствен доставчик - или в случая на газ – и посредством единствен транзитен маршрут. И двете държави имат значителни резерви и местно производство на нисък клас лигнитни въглища, които удовлетворяват около 53% от брутната вътрешна консумация на енергия в Сърбия, и 37% в България. Поради високия дял на местни въглища и хидроенергия в цялостния енергиен микс, и двете страни могат да имат добри бъдещи перспективи по отношение на енергийната си независимост, но само ако успеят да намалят енергийната интензивност на техните икономики и да повишават енергийната ефективност в жилищния, обществения и бизнес сектори.

Сред силните страни на двете държави е техният местен капацитет за производство на водна електроенергия (в случая на България и ядрена) и наличието на въглищни ресурси, както и потенциалът за неконвенционални енергийни източници. България беше сред първите страни в ЕС, започнали проучвания за добив на шистов газ, но през 2012 г. наложи мораториум върху тази дейност. Въпреки това, страната активизира проучванията за нефт и газ в Черно море. След приемането на европейските цели за възобновяеми енергийни източници (ВЕИ) през 2007 г., в България започна бързо развитие на силно

субсидирани фотоволтаични и вятърни ресурси, които макар и да подобряват енергийната устойчивост на страната в дългосрочен план, са в основата на финансовото източване на енергийната система, предизвиквайки недоволство между потребителите. Същевременно в Сърбия развитието на ВЕИ беше сведено до минимум, като изключим приемането на някои ограничени политики след 2009 г.

Румъния и Украйна притежават разнообразие от собствени енергийни източници, включително петрол, газ и въглища. Все пак и двете страни внасят суров нефт и газ, за да задоволяват нуждите на вътрешното потребление. Това не е така по отношение на вноса на въглища, особено в случая на Украйна, тъй като тя притежава един от най-големите резерви на висококачествен антрацит в Европа. Румъния е една от най-независимите енергийно държави в Централна и Източна Европа и е нетен износител на електроенергия и рафинирани петролни продукти - основно бензин и дизелово гориво. Енергийната зависимост на Украйна е най-видима по отношение на природния газ, поради факта, че Киев купува трябва да купува половината от местното потребление на газ от чужбина, а в продължение на години е хванат в капана на ценови спорове с Русия, която е единствен доставчик на газ. Украйна внася между 40 и 50 млрд. куб. м. газ годишно което я прави най-големият клиент на Газпром. Напоследък ситуацията се променя бързо. Макар и природният газ да представлява 33% от цялостното потребление на енергия в страната, икономическата криза и значителното повишение на цената на газа след 2009 г., водят до намаляване на потреблението на газ. През 2014 г. Украйна е консумирала почти 50% по-малко газ, отколкото през 2004 г. След анексията на Крим и конфликта в Източна Украйна, страната губи контрол над една трета от своите въглищни запаси, намиращи се в Донбас. Макар проруските бунтовниците да продължават да продават въглища на Киев, страната започна да изпитва дефицит от около 2 млн тона, което доведе до намалено производство на енергия от някои ТЕЦ и в резултат – до прекъсване на електрозахранването и скъп внос на

електроенергия от Русия. До средата на 2015 г., Украйна се превърна от нетен износител на нетен вносител на въглища. Търговският дефицит бе частично покрит от непрозрачна сделка за внос на въглища от Южна Африка, което показва, че въпреки смяната на режима, не е постигнато значително подобрение в управлението на енергетиката. Колкото до нефта, Украйна е зависима от вноса на суров петрол от Русия, който формира около 40% от общите нужди на суров петрол на страната. Извън вноса от Русия, ограничени количества суров петрол се внасят единствено от Казахстан и Азербайджан. Освен това, около 60% от местното потребление на горива се задоволява от внос от Русия, Беларус и Литва. Зависимостта на Украйна от горива вероятно ще се увеличи в краткосрочен до средносрочен план, тъй като остарелите местни рафинерии са спрели производството, с изключение на Кременчуг и Лисичанск, които произвеждат предимно нискокачествени петролни продукти, използвайки тежкия уралски суров петрол от Русия и Казахстан.

- **Надеждност на доставките:**

Сърбия и България са сред най-тежко засегнатите страни от кризата с прекъсване на газови доставките през 2009 г., тъй като техният внос на газ е напълно зависим от Русия и само по маршрута през Украйна. Сърбия се самоизолира от останалите страни в ЦИЕ по отношение на доставките на природен газ, тъй като единствена насочва по-голяма част от политическите усилия за насърчаване на газопреносните проекти на Газпром и най-вече на газопроводи като Южен и Турски поток. Фактът, че Сърбия не търси възможности за диверсификация на доставките на газ чрез изграждането на междусистемни връзки с България и Хърватия, допълнително засилва нейната зависимост. След дълги години фокусиране върху скъпи и мащабни проекти за пренос на газ, като например Набуко и Южен поток, които станаха жертва на икономически и геополитически решения, България наскоро активизира работата си по възможни проекти за диверсификация чрез изграждане на междусистемни връзки със съседни страни, най-вече с Румъния и Гърция, като част от Южния газов коридор. Въпреки това, България остава зависима

от големите си инвестиции в Южен поток, без възможности да излезе от проекта, тъй като Русия избра да го замрази, но без да го прекрати официално. И за двете страни – България и Сърбия, съществуването и стриктното прилагане на национална енергийна стратегия в дългосрочен план е решаващо условие за подобряване на сигурността на снабдяване с енергийни ресурси. Двете страни трябва да намалят значително енергийната интензивност на техните икономики и да подобрят енергийната ефективност на своя бизнес, обществени, и жилищни сектори. По-конкретно в Сърбия, модернизацията и разширението на въглищните мини и ТЕЦ-ове са необходими за осигуряване на надеждност на доставките независимо от природни бедствия. Сърбия разбра това по болезнен начин през 2014 г., когато масивните наводнения спряха работата на най-голямата мина за въглища в страната, което доведе до масови прекъсвания на електрозахранването.

Дори и за богатите на ресурси страни като Украйна и Румъния, прекомерната зависимост от един главен проект (например Набуко за Румъния) или един-единствен източник (например руски газ) са довели до геополитическо и икономическо блокиране, ограничавайки техните възможности за подобряване на положението в краткосрочен или средносрочен период. В това отношение Румъния е в много по-добра позиция, тъй като проектите за изграждане на газови междусистемни връзки със съседни страни, главно на тази с България и на вече построенния газопровод с Унгария, имат потенциал за намаляване на зависимостта на страната от руски газ до 2020 г. Двете държави трябва също така да въведат значителна модернизация на своите въглищни мини и въглищни ТЕЦ-ове, за да бъдат в състояние да използват потенциала за увеличаване на производството на енергия от местните въглища.

- **Екологична устойчивост:**

Капацитетът за производство на електрическа енергия от ВЕЦ е значителен в Сърбия и България. В Сърбия близо една трета от цялото електропроизводство идва от ВЕЦ, докато в

България съответния дял е много по-малък (около 7% за 2012 г.) поради приоритета, който беше даден на скъпото производство от вятърна и слънчева енергия, което доведе до експлозивно нарастване на общия дял от ВЕИ до 19% през 2013 г. И двете страни разчитат силно на производство на енергия от традиционни въглищни електроцентрали - съответно 43% от енергията в Сърбия и около 40% - в България. Докато България успя да обнови своите ключови въглищни производствени мощности по отношение на CO₂ емисиите, в Сърбия инвестициите в технологии за сероочистване и филтриране на праховите частици останаха силно ограничени, което допринася за все още високите нива на CO₂ емисии в страната. Употребата на въглища и дърва от енергийно бедните домакинства и в двете страни допринася и за влошаването на качеството на въздуха в градовете, а емисиите на CO₂ на глава от населението остават едни от най-високите в Централна и Източна Европа – около 23% и 37% по високи съответно за Сърбия и България от средното световно ниво.¹ Високата енергийна интензивност на двете икономики (съответно 652.9 и 610.6 кг. нефтен еквивалент на 1000 евро от БВП през 2013 г.) в сравнение със средната стойност за ЕС28 (141.1 кг н.е. на 1000 евро БВП), също допринася за високите нива на въглеродни емисии, въпреки положителната тенденция на намаляване, която се регистрира през последните петнадесет години.² Въпреки това, използването на въглища за производство на енергия не е определящ фактор за общото ниво на емисиите. Румъния е шестият по големина производител на въглища в Европа, имайки най-високо замърсяващи лигнитни въглища, и консумацията на почти цялото количество в страната допринася за 27.4% от произведената електроенергия през 2013 г. И все пак, Румъния остава една от страните с най-нисък дял на CO₂ емисиите на глава от населението в ЦИЕ,

и е с 13% под средното ниво за света през 2012 година.³

- **Достъпност:**

През последните години, енергийната бедност в България и Сърбия остава постоянна, което до голяма степен се дължи на комбинацията от два фактора. От една страна, поради субсидирането на цените на енергия, особено на електроенергията в България и на топлофикация в Сърбия, нарастващ дял от населението среща трудности да покрие сметките си, когато цените започват да растат с либерализацията на пазара. От друга страна, остарялата инфраструктура на ютилити компаниите и енергийната ефективност на домакинствата оставаща под средното за ОИСР ниво, увеличават сметките за енергия. В резултат, енергийната бедност сред населението - разбира се като евтин достъп до електричество и разчитане на традиционна употреба на биомаса за отопление (основно дърва и въглища и неефективни печки за изгарянето им), напоследък се увеличава и в двете страни. В България през 2010 г. повече от една трета от домакинствата декларират, че не са в състояние да си позволят адекватно отопление на домовете си, а около 60% казват, че използват дърва и въглища като основен източник за отопление.⁴ Данните от националното преброяване през 2011 г. потвърждават, че почти 54% от домовете в страната използват дърва и въглища за отопление, докато в селските райони съответният дял е 95%. В Сърбия около 40% от населението не може да си позволи адекватно отопление на домовете си.⁵ За разлика от България, където повече от половината от населението ползва твърди горива за отопление и готвене, делът в Сърбия се задържа около 18%. Възможното увеличение на цените на електроенергията и

¹ Европейска енергийна общност, 2012, <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=90&pid=45&aid=8&cid=regions,&syid=1980&eyid=2011&unit=MTCDDP>

² Евростат, 2014. Енергийната интензивност се изчислява като брутно енергийно потребление, измерено в килограм нефтен еквивалент, на 1000 евро от БВП.

³ Европейска енергийна общност, 2012, <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=90&pid=45&aid=8&cid=regions,&syid=1980&eyid=2011&unit=MTCDDP>

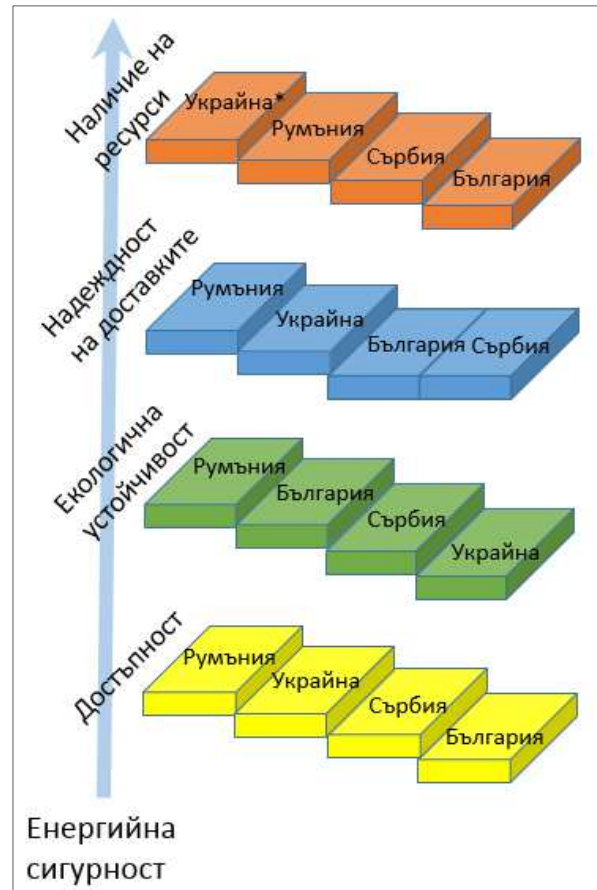
⁴ ЦИД. (2014). Управление на енергийния сектор и енергийна (не)сигурност в България, Анализи #30, София, стр. 34, <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16982>

⁵ Щадмюлер, Х. (2014). Да разберем връзката между енергийна ефективност и енергийна бедност в Сърбия. Фондация Хайнрих Бюл.

централно отопление до пазарни нива би имало диспропорционално отрицателно въздействие върху енергийната бедност сред домакинствата, особено в големите градове, където това са основните енергийни източници. В същото време, твърдите горива остават най-подходящата възможност за замяна, тъй като цените им вероятно няма да се увеличават значително в бъдеще; това обаче ще доведе до по-нататъшно увеличение на вредите от CO₂ емисии за околната среда. Дори в Румъния и Украйна, които са богати на ресурси, субсидирането на цените на газа и електричеството е довело до силно намаляване на стимулите за подобряване на енергийната ефективност в домакинствата. В същото време, то е довело и до натрупване на дефицити в държавните енергийни предприятия. Особено украинския, и в по-малък мащаб румънския, енергиен сектор е жертва на връзката между енергийната бедност и системно лошо управление, в които държавните енергийни дружества играят ролята на гарант за социално осигуряване за сметка на финансовата стабилност и инвестиции в модернизация на инфраструктурата. Конфликтът в Източна Украйна и спирането на доставките на газ през 2014 г. става причина правителството да започне щателен преглед на енергийния сектор през 2015 г., въвеждайки либерализация на цените и отраслово реструктуриране. Като резултат, могат да се очакват негативни ефекти от внезапен скок в цените през 2016 г. През 2013 г. Румъния също претърпява едно от най-големите увеличения на годишна база в цените на електроенергията и природния газ за домакинства през последното десетилетие. Въпреки че при 12.8 евро/100 КВч средна цена на електроенергия за домакинствата в Румъния е една от най-ниските в ЕС през 2013 г., увеличението от 17% е едно от най-високите, след Германия (22%) и Гърция (20%). От гледна точка на стандарта за покупателната способност (СПС) цените на електроенергията в Румъния, както и в останалите страни от ЦИЕ, са сред най-високите в ЕС в сравнение с цените на други стоки и услуги. Цените на природния газ за домакинствата в Румъния също са се увеличили с 10% на годишна база през 2013 г. Това е най-високият скок в цените сред страните членки от ЕС, както и най-високият връх за страната през последното десетилетие. Независимо от това,

средната цена на румънски газ от 3.1 евро/100 КВч е най-ниската в ЕС в абсолютни стойности, но около средното равнище в СПС. В резултат на това около една трета от населението в страната е силно изложено на риск от неспособността да покрие разходите си за отопление на дома.

Фигура 1. Рамка на енергийната сигурност (2015)

* Крим и Източна Украйна се приемат за част от Украйна за тази оценка

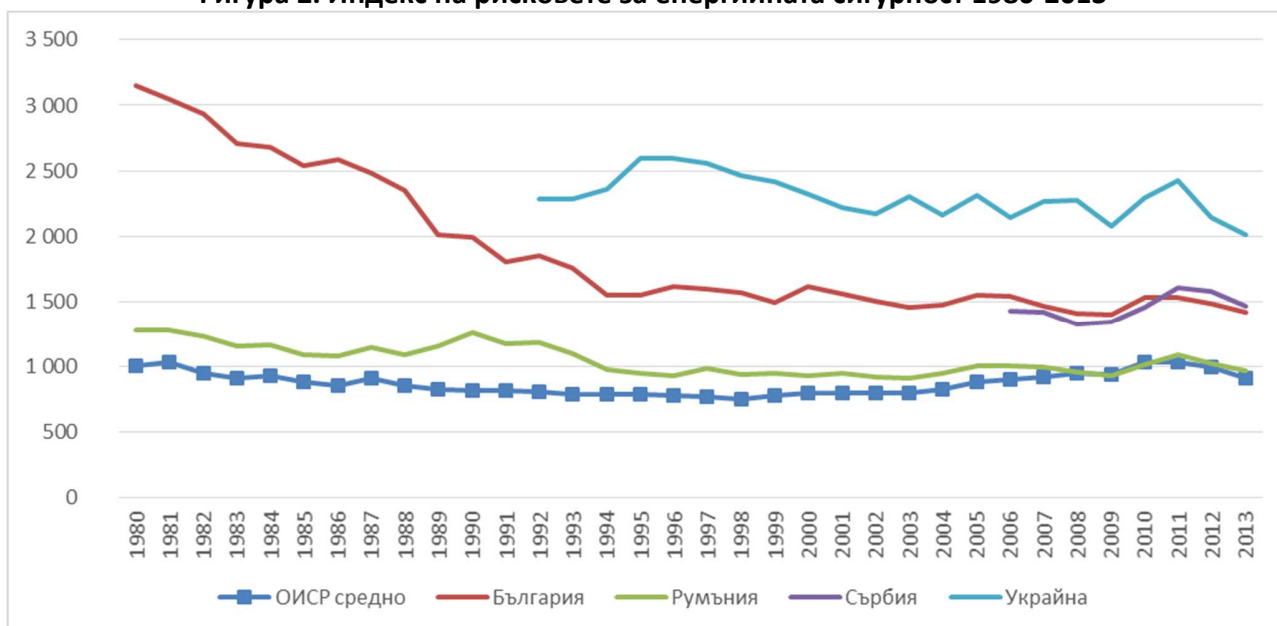
Международен индекс на рисковете за енергийната сигурност

Международния индекс на рисковете за енергийна сигурност⁶ поставя Румъния на 15-то място сред 75-те най-големи потребители на енергия в света в своето издание за 2015 г., което е най-добрият резултат за всички страни от ЦИЕ. Останалите държави изостават значително - съответно на 57-мо място България и 61-во място Сърбия, докато Украйна е на 72-ро място, следвана само от Узбекистан, Туркменистан и Сингапур. В сравнение със средните резултати на страните от ОИСР, след 1990 г. Румъния е показала стабилна тенденция на подобряване на позицията на енергийната сигурност от най-тежкия си момент през 1990 г. (53% по-висок резултат от средния за ОИСР), до най-добрата си оценка през 2009 г. (1% по-нисък резултат от средния за ОИСР); като се очаква леко влошаване на резултата на страната през следващите години. Компонентите на индекса показват, че най-високите рискове за енергийната сигурност на Румъния са свързани със степента на променливост на разходите за енергия (energy expenditure volatility), интензивност на енергийните разходи и енергийна интензивност на икономиката и по-специално - на транспортния сектор. Тези резултати се дължат главно на съвкупността от фактори като зависимостта от вноса на петрол и газ и непреструктурираната високо енергийно-интензивна икономика, включително енергийния сектор сам по себе си. Въпреки че изостава зад Румъния, след 1990 г. България също е подобрила своето място в класирането на МИРЕС, като постепенно затворя пропастта със средните нива за ОИСР. И все пак най-

добрият резултат за България, който е 1398 точки през 2009 г. е по-лош от средното за ОИСР (939 точки) с приблизително 49%. Общата тенденция на индекса на рисковете за енергийната сигурност на Украйна също показва подобряване на резултата на страната, но подобриенето е много по-бавно, отколкото в случая на България или дори Сърбия. МИРЕС проследява състоянието на енергийната сигурност в Украйна едва от 1992 г. насам. Най-ниският резултат е 2009 точки през 2013 г., което е близо 120% над средното за ОИСР. Това е почти два пъти по-добър резултат в сравнение с резултата на страната през 1992 г., когато е бил 233% над средния за ОИСР. Основните компоненти, които са причина за цялостния лош резултат на страната въпреки тенденцията на подобряване, са прекомерната зависимост от внос на въглища, газ и нефт; което е довело до висок дял на енергийните разходи като процент от БВП и до енергийна интензивност, която остава на едно от най-високите нива в света. Сърбия е последният новодошъл в Международния индекс с данни от 2006 г. насам, като резултатите ѝ са останали почти без промяна от тогава. И все пак най-ниският резултат на страната (1323 точки) през 2008 г. е около 41% по-висока от средния за ОИСР. След леко влошаване в годините след това, резултатът на страната отново се подобрява, достигайки през 2013 г. нива, подобни на тези през първите две години - 2006-2007 г. Основните рискове за енергийната сигурност на страната са свързани с високия разход за внос на изкопаеми горива спрямо БВП, едни от най-високите енергийна и въглеродна интензивност, както и сравнително високия риск при внос на природен газ (gas import exposure).

⁶ Институт за енергия на 21-и век, Търговска камара на САЩ, <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>

Фигура 2. Индекс на рисковете за енергийната сигурност 1980-2013

Източник: Международен индекс на рисковете за енергийна сигурност, 2015

Основните рискове за енергийната сигурност в ЦИЕ са свързани с нестабилността на енергийните разходи, главно поради зависимостта на страните от внос на нефт и газ, подсилена от по-високите цени, които плащат в резултат на липсата на диверсификация на доставките. Друг важен фактор е критично високото ниво на енергийна интензивност на техните икономики, главно в резултат на остаряла инфраструктурна база и ограничени инвестиции за модернизирание, включително в самия енергиен сектор. В основата на всички тези предизвикателства обаче е лошото управление на енергийния сектор, което засилва негативните рискови последици, по-специално по време на кризи.

Предизвикателства пред енергийната сигурност

I. Управление на енергийния сектор

Значително предизвикателство за управлението на енергийните сектори на България, Румъния, Сърбия и Украйна е **липсата на политическо съгласие по дългосрочна национална енергийна стратегия с**

подкрепящи я финансови инструменти, график и институционални реформи, които да намалят ролята на решенията „на парче“, често свързвани с подозрения, че са повлияни от частни политически и икономически интереси. Дори когато съществува енергийна стратегия, нейното изпълнение често е избирателно и непоследователно в зависимост от политическите приоритети и желания на управляващите партии. В същото време, вземането на част от най-важните решения в областта на регионалната енергийна сигурност е силно зависимо от действията и на другите страни от ЦИЕ и ЕС. Това прави необходимостта от целенасочени и про-активни национални стратегии дори по-важна. Проектите за изграждане на междусистемни връзки между България, Румъния и Сърбия, вкл. като част от Южния газов коридор и регионални проекти за газопроводи, като например т.нар. Източен пръстен (Eastring), проучванията за конвенционален и шистов газ, развитието на ВЕИ, либерализацията на пазара на дребно на електроенергия и газ, както и модернизацията на основната въглищни ТЕЦ в всички избрани страни са сред най-горещите теми.

Румъния стана лидер в доброто управление на енергийния сектор в сравнение с другите три страни, тъй като значително засилва независимостта на националния енергиен регулатор (ANRE) чрез приемане на ново законодателство през 2012 г., което съвпада и с значително подобряване на резултатите от борбата с корупцията в страната като цяло. Въздействието върху енергийния сектор е по-прозрачно управление, спад на корупционния натиск и намаляване на „завладяването на държавата“ (state capture) от частни интереси. Въпреки това, правителството на Румъния подобно на това в България и Сърбия, забави либерализацията на енергийния пазар, за да предотврати потенциалното социално недоволство поради увеличаващите се цени на енергията. В България, независимостта на националния регулатор (ДКЕВР) е силно компрометирана през последното десетилетие, като решенията му често са индиректно продиктувани или от управляващите политици на най-високо равнище, или от частни интереси. Дори ЕК идентифицира някои слабости в оперативната дейност на регулатора, като недостатъчни финансови и човешки ресурси, които са довели до ниското качество на вземане на решения.⁷ По същия начин в Украйна, управляващи и ръководен персонал в енергийния сектор, включително в регулаторните органи, които бяха свързани с правителството на бившия президент Янукович, бяха обвинени в корупция, конфликт на интереси и злоупотреба с власт. Подозренията са насочени и към длъжностни лица от настоящото правителство. Според някои изчисления, страната е загубила стотици милиони долари от незаконни сделки в газовия сектор, където олигарси, свързани с бившия президент са купували природен газ на субсидирани от държавата цени, а след това са го препродавали на по-висока цена на индустрията.⁸ Непрозрачната сделка за внос на въглища от Южна

Африка, сключена от сегашното правителство на страната показва, че практиките на лошо управление все още не са изкоренени.

В Сърбия, прокуратурата разследва предполагаема корупционна схема, свързана с продажбата на 51% от акциите на Naftna Industrija Srbije (NIS) на Газпромнефт от правителството на президента Тадич. Според непотвърдена информация от представители на гражданското общество и енергийни експерти, Газпром е подложил правителството под натиск да продаде NIS на по-ниска пазарна цена в замяна на изграждането на газопровода Южен поток, който за съжаление на правителството, беше спрял в края на 2014 г. Споразумението за продажбата на NIS включва подписване на договор за 30-годишна доставка на газ с Газпром, който ограничава силно възможностите на правителството за диверсификация на енергийните доставки.

Важен аспект на управлението на енергийния сектор в региона на ЦИЕ е **управлението на големи енергийни инфраструктурни проекти**, като планираните два реактора в АЕЦ Черна вода (за около 6.5 млрд евро) и ВЕЦ в Тарница (около 1 млрд евро) в Румъния, АЕЦ Белене (около 10 милиарда евро), ВЕЦ Цанков камък (около 0.5 милиарда евро) и проекта Южен поток (около 4.2 млрд евро за тръбопровода на територията на страната) в България, както и проектите за междусистемни газови връзки между Румъния, България и Сърбия.⁹ Тези проекти често са обект на подозрения за политическа корупция на високо ниво, конфликти на интереси и за вземане на решения, което е повлияно от частни, местни или чужди, икономически интереси.

В някои от споменатите случаи, независими разследващи журналисти, експерти в борба с корупцията или дори представители на ЕК, изнасят доказателства, подкрепящи тези

⁷ За подробен анализ вж. ЦИД. (2014). Управление на енергийния сектор и енергийна (не)сигурност в България, Анализи #30, София, стр. 76-77, <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16982>

⁸ Корупция в енергетиката на Украйна: Причини и противодействия, 28.08.2015, <http://euromaidanpress.com/2015/08/28/energy-corruption-in-ukraine-causes-and-cures/>

Енергийна реформа в Украйна: Кога, ако не сега?, 11.05.2015, <http://www.naturalgaseurope.com/ukrainina-energy-reform-23565>

⁹ Вж. главата за управлението на големите инфраструктурни енергийни проекти в: ЦИД. (2014). Управление на енергийния сектор и енергийна (не)сигурност в България, Анализи #30, София, <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16982>

твърдения, но дори тогава липсват официално повдигнати обвинения. Подобни подозрения често съпътстват и прилагането на регулаторните политика по отношение на бума на мултимилionни ВЕИ-проекти с европейско финансиране и по-специално - за развитие на микро водноелектрически централи и големи ветрогенераторни паркове (в България и Румъния) и слънчеви паркове (в България и Сърбия). Въпреки че компаниите използват средства на ЕС за осъществяване на проектите, резултатите често нарушават регламентите на ЕС – напр. регламентите за Natura-2000 отнасящи се до околната среда.¹⁰ В много редки случаи подозренията за криминално управление на ВЕИ проекти са потвърдени от официални органи и довеждани до съдебни дела - напр. когато Националната дирекция за борба с корупцията разследва възможна корупция, конфликт на интереси и данъчни измами в Румъния¹¹, и делото на Съда на Европейските общности срещу неуспеха на България да гарантира адекватна оценка на въздействието върху околната страна от изграждането на многобройни вятърни паркове в североизточната част от страната.¹²

II. Сигурност на доставките на газ и нефт

Силната зависимост на страните от ЦИЕ от единствен източник и транзитен маршрут за доставки на природен газ е един от най-големите рискове за енергийна сигурност. Около 90% от природния газ в България и половината от вноса на газ в Украйна, идват от Русия през транзитните газопроводи, преминаващи през Украйна. За България и Украйна, сигурността на доставките на газ е свързана и с високата зависимост от вноса на петрол, идващ от същата страна - Русия. Докато Сърбия и Румъния също разчитат на руски доставки

на газ и петрол, в момента те са сред страните от ЦИЕ, които са по-малко зависими поради високия дял на въглища и хидро ресурси в производството на енергия в Сърбия, и поради добрия микс от собствени енергийни източници на нефт, газ и въглища в Румъния. В случая на Сърбия, само една четвърт от крайното потребление на енергия в страната се задоволява от внос, докато вътрешните ресурси на Румъния превръщат страната в най-големият производител на петрол и газ в региона на ЦИЕ и една от най-независимите в енергийно отношение страни в Европа.¹³ По отношение на бъдещата сигурност на енергийните доставки, Сърбия е единствената страна сред четирите избрани, която де-факто подкрепя собствената си зависимост от доставките на газ от Русия, дори и за сметка на едни от най-високите цени на едро на природен газ в Европа. През последното десетилетие, страната категорично подкрепя мащабните руски проекти за изграждане на нови газопроводи, вместо да постави приоритет върху диверсификация на доставките си на газ чрез изграждане на междусистемни връзки с Хърватия и България. В резултат, високите цени на природния газ са довели до отказ на населението от газификация, а напоследък – и от използване на централно отопление в големите градове. Подобно на българския случай, осигуряването на доставки на газ на достъпни цени е една от най-устойчивите бъдещите алтернативи за Сърбия, особено ако природният газ измести въглищата и използването на дървесина като основен източник за отопление в селските райони и електричество в големите градове. За разлика от България, където след прекъсването на доставките на газ през 2009 г., зависимостта от единствен източник и маршрут за доставки е идентифицирана от няколко поредни правителства като един от най-големите рискове

¹⁰ Реките пресъхват когато обвинения в криминални дейности обвиват бума на хидроцентрали в Румъния, в. Гардиън, 4.02.2014,

<http://www.theguardian.com/environment/2014/feb/04/romania-hydropower-illegality-claims-green-tariffs>

¹¹ Ibid. Вж. също: Румънските анти-корупционни прокурори нареждат одит на имуществото на премиера, Независима Балканска новинарска агенция, 13.07.2015,

<http://www.balkan.eu.com/romania-anti-corruption-prosecutors-order-seizure-pms-assets/>

¹² Комисията изправя България пред Съда заради неспособност да защити застрашени видове, 17.10.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-966_en.htm

¹³ Подробен анализ на наличието на енергийни ресурси и зависимостта от внос вж. в публикуваните наскоро бюлетини за България, Румъния, Сърбия и Украйна на: <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=17508>

за енергийна сигурност на страната, в Сърбия диверсификацията на доставките на газ е все още незначителна тема в политическия дневен ред. Въпреки правилния стратегически избор, България отбелязва твърде скромни напредък към реална диверсификация. В краткосрочна перспектива, Сърбия подобри енергийната си сигурност чрез изграждането на ново подземно газохранилище в Банатски Двор през 2011 г., въпреки че Газпром отново е единствен доставчик и основен акционер. Докато страната не изгради свързаност за потенциални доставки на азерски газ през България и Гърция и доставки на втечен природен газ (ВПГ) от предстоящия регазификационен терминал в Хърватия, Сърбия вероятно ще остане зависима от доставките на руски газ за следващите 5 до 10 години. Отказвайки се от кратко- и средносрочните възможности за подобряване на зависимостта си от внос на природен газ, в действителност Сърбия се отказва и от възможността да подобри своята енергийна сигурност като насърчи и ускори газификацията на жилищния и обществен сектор. Газификацията на жилищния сектор ще помогне за справяне с двойния проблем на висока енергийна бедност и силно замърсяване на въздуха в градовете, причинени от изгарянето на твърди горива. В допълнение, в Сърбия и България, монополистичната структура на националния пазар за доставки и разпределение на газ създава широки възможности за липса на прозрачност и рентниерско (rent-seeking) поведение на държавните енергийни предприятия. По-голямата част от информацията по отношение на транзита на газ през територията на страната (тарифи, данъци, такси и приходи) все още не е публично достъпна и в двете страни. Конкретни решения на правителството в последните пет години, напр. решението на българското правителство да предостави таксите за транзит на Булгартрансгаз ЕАД, което е и практика в Сърбия, внася допълнителен елемент на непрозрачност, тъй като така приходите от такси не се отчитат публично, както ако те са директен приход в бюджета. Това затруднява допълнително държавните органи и данъкоплатците от възможността да упражняват надзор каква част от плащанията отиват към компанията като цена на преноса на газ и каква част се получават от държавата под формата на „роялти“.

В Украйна, продължаващата зависимост от вноса на руски газ ще се усети най-силно през зимата, когато капацитетите на обратните газовите потоци от Словакия, Унгария и Полша няма да са в състояние да задоволят вътрешното потребление. Докато местното производство покриваше само една трета от газовите нужди на Украйна в миналото, намаляващото потребление на газ, вкл. за производство на електроенергия след анексията на Крим и конфликта в Източна Украйна, увеличи дела на вътрешната продукция до 50%. Забавеният икономически растеж, планираните мащабни инвестиции в подобряване на енергийната ефективност, както и модернизирането на газопреносната мрежа може да окажат допълнителен натиск за намаляване на вноса на газ. Пълната газова независимост изисква засилено инвестиране в местното производство на природен газ чрез разработване на конвенционалните резерви на страната и чрез отключване на огромния потенциал на Украйна от шистов газ и метан от въглищни пластове (coalbed methane). За да се ускорят добива и производството, правителството трябва да облекчи данъчната тежест за независими сондажни фирми и да осигури основани на пазарни принципи режими за определяне на „роялти“ такси, които не създават бариери пред потенциални инвестиции. Въпреки намаляването на някои свързани с производството данъци, данъчният режим все още е произволен и се определя преди всичко от правителствени цели за увеличаване на бюджетните приходи за сметка на производителите на газ.

Както бе споменато по-горе, зависимостта от вноса на газ в България е свързана и с пълна зависимост от вноса на суров петрол за задоволяване на вътрешното търсене. Около 80% от доставките идват от Русия, като ограничени количества се внасят и от Казахстан. Влиянието на руските петролни компании се прехвърля и на пазара за горива на едро, тъй като всичкият вносен петрол се преработва в рафинерията на Лукойл Нефтохим, която е най-голямата на Балканите. Въпреки официалната либерализация на сектора, все още съществува висока концентрация на пазарна мощ, което оказва

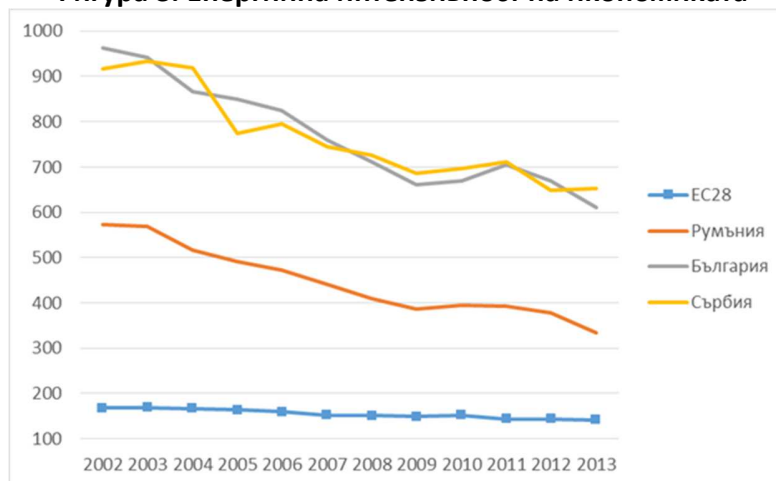
влияния както на ценообразуването, така и на конкуренцията на пазара на горива. Поредица от правителства предоставят на Лукойл политическа защита, в резултат на което епизодичните (и селективни) усилия на някои държавни органи (например Комисия за защита на конкуренцията и Национална агенция за приходите) да наложат по-строг контрол и подобряване на отчетността на Лукойл остават неуспешни.¹⁴

III. Неустойчиво енергийно потребление и енергийна бедност

За страните от ЦИЕ, високата енергийна интензивност на техните икономики и същевременно ниската енергийна ефективност на жилищния и обществения сектор са основни предизвикателства за енергийната сигурност, особено когато са допълнени от висок дял на енергийна бедност сред населението. Очакваното либерализиране на пазара на газ и електричество, в комбинация с негативните очаквания за текущото икономическо развитие, може да увеличи значително енергийната бедност в тези страни. Сред четирите държави, включени в анализа, Румъния има най-големи възможности за

подобряване на енергийната сигурност в средносрочен план, особено ако общата политическа ситуация продължи да се подобрява в резултат на анти-корупционната кампания и налагането на върховенство на закона в страната. Енергийната интензивност на Румъния постоянно намалява от 2000 г. насам и в момента е по-близо до нивата на страните от Централна Европа (например Полша и Унгария), и значително по-ниска отколкото в други балкански страни като Сърбия, България, Македония и Черна гора. Въпреки това, през 2013 г. нейното ниво в Румъния е два пъти по-високо от средното за ЕС (334,7 срещу 141,6 кг. н. е. на 1000 евро).¹⁵ Високото ниво на енергийна интензивност е резултат от недостатъчното модернизиране на остарялата социалистическа технология и инфраструктура, както и от структурата на икономиката и липсата на стимули за подобряване поради субсидирани цени на енергията през годините. Същите фактори влияят негативно и върху енергийната интензивност в Сърбия и България, които въпреки низходящата тенденция са все още сред страните с най-високи нива в ЦИЕ и ЕС, като стойностите им са близо четири пъти по-високи от средното за ЕС28 през 2013 г.

Фигура 3. Енергийна интензивност на икономиката

Източник: Евростат, 2014

¹⁴ Вж. повече в: ЦИД. (2014). Управление на енергийния сектор и енергийна (не)сигурност в България, Анализи #30, София, стр. 65-68, <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16982>

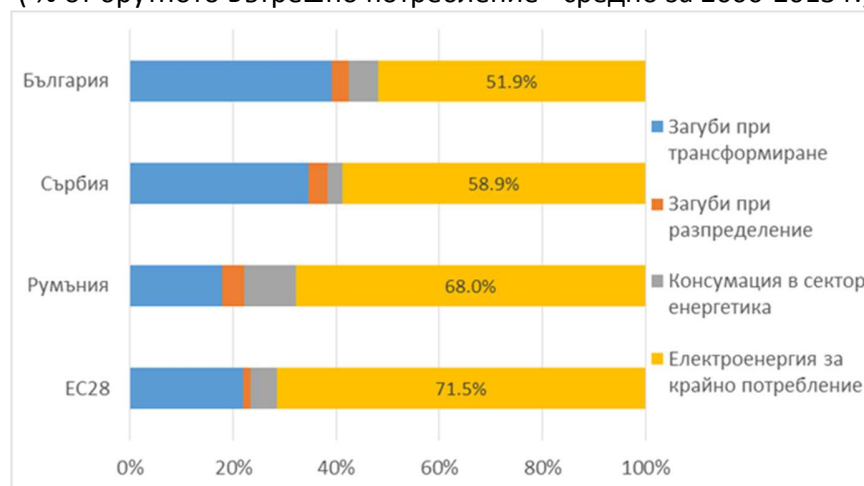
¹⁵ Евростат, 2014

Сериозен проблем за всички страни от Централна и Източна Европа са устойчивите загуби на енергия в процеса на преобразуване, пренос и разпределение на електричество, причинени от остарялата технологична база и електропреносна мрежа и липсата на достатъчно инвестиции за тяхната модернизация. Високата енергийна интензивност е резултат и на неустойчиво потребление, стимулирано от изкуствено ниските субсидирани цени на енергията за крайните потребители. В България почти половината (48% като среден дял за периода 2000-2013 г.) от

енергията, налична за брутно вътрешно потребление се губи, докато в Сърбия този дял е незначително по-малък (41%), а в Румъния - 32%, но дори последния е по-висок от средното за ЕС28 от 29%.¹⁶ Както стана ясно в България, остарялата и недостатъчно модернизирана електропреносна мрежа поставя сериозни предизвикателства пред присъединяването на нарастващото производство на електроенергия от ВЕИ, особено когато тези източници са съсредоточени в отделни географски райони на страната.

Фигура 4. Енергийни загуби

(% от брутното вътрешно потребление - средно за 2000-2013 г.)

Източник: Евростат, 2014

Ситуацията в жилищния сектор е подобна, като липсата на подходяща поддръжка на сградите, ограничената изолация на стени и прозорци и остарелите отоплителни системи са причина за продължаваща неефективност. Тъй като над две трети от всички жилищни сгради в България, Сърбия и Румъния са построени преди 1990 г.¹⁷, когато не са били съблюдавани каквито и да е съображения за енергийна ефективност, остарелият сграден фонд в комбинация с употребата на високо енергоемки уреди са причините за ниска енергийна ефективност в жилищния сектор. Според официални оценки потреблението на енергия в тези сгради е 2-3 пъти

по-високо, отколкото в по-новите сгради, прилагащи стандартите на ЕС за енергийна ефективност¹⁸. В допълнение, потенциалът на тези три страни за децентрализирано собствено производство на енергия е все още до голяма степен неоползотворен, като само в малка част от жилищните сгради са инсталирани напр. слънчеви панели на покрива. Основните пречки за подобряване на енергийната ефективност в жилищния сектор остават: липсата на подробна информация за потреблението на енергия; ограниченото прилагане на мерки за пестене на енергия, което възпрепятства както определяне на цели, така и мониторинга на тяхното изпълнение;

¹⁶ Собствени изчисления, базирани на данни от Евростат

¹⁷ 88% от жилищните сгради в България са построени преди 1990 г., 74% - в Сърбия преди 1985 г. и около 80% - в Румъния преди 1990 г.

¹⁸ Първи план за енергийна ефективност на Република Сърбия за периода 2010-2012 г, публикуван юли, 2010.

и ниските средни доходи и високото ниво на енергийна бедност сред домакинствата.

От гледна точка на енергийната бедност, Румъния е в по-добра позиция отколкото България и Сърбия, въпреки че около една трета от населението е било в риск от енергийна бедност през 2012 г., което поставя Румъния на 21-во място от общо 28 европейски страни. Тази класация се основава на осреднената стойност на три показателя - неспособността на хората да осигурят адекватно отопление на домовете си, да си плащат сметките за комунални услуги и да живеят в жилище без дефекти (течове, влажни стени и т.н.).¹⁹ Същата класация е поставила България на последно място с около половината от населението в риск от енергийна бедност. Сърбия не е включена в изследването, но други източници оценяват енергийната бедност в страната на около 40%.²⁰

С нарастването на жизнения стандарт през последното десетилетие, нараства и общото потребление на енергия в жилищните сгради. В България и Сърбия голяма част от това увеличение идва от по-широката употреба на електроенергия за отоплителни цели в домакинствата. Според официални данни близо една трета от домакинствата в тези страни използват предимно електроенергия за отопление, а една трета инцидентно включва радиатори или климатици като допълнение на основния им източник за отопление. Преминаването от централно отопление към електричество е продиктувано от изкуствено поддържаните ниски цени на електроенергията и в двете страни и от повишаването на цените на вноса на природен газ в Сърбия. И все пак, малко повече от половината от българското население (54% през 2011 г.) и много по-малко в Сърбия (около 18%) използват дърва и въглища като основни източници за отопление, които са по-евтини от централното

отопление и електричество, особено в селските райони и малките градове.

Украйна има доста различен профил на потребление на енергия в сравнение с другите три страни, което се дължи главно на масовата газификацията на страната, датираща от времето на Съветския съюз. Между 2005 г. и 2011 г., потреблението на енергия на единица БВП е спаднало с повече от 20%, най-вече при консумацията на природен газ в публичния сектор, който включва обаче и жилищни райони. Въпреки това, все още домакинства съставляват близо 40% от общото търсене на газ, като 75% от тях имат директен достъп до природен газ. С ограничен брой сгради, които са монтирали индивидуални газо-измервателни уреди или са преминали през ремонт за енергийна ефективност, е малко вероятно публичния и жилищния сектор да намалее търсенето на газ в краткосрочен план, въпреки целевата политика за намаляване с 30% на потреблението до 2030 г.²¹ След като голяма част от жилищната инфраструктура е много остаряла, има огромен потенциал за допълнителни икономии на енергия в сградите. Изследване посочва, че търсенето на отопление може да спадне с 30%-40%, ако бъдат приложени мерки за енергийна ефективност.²² Сред тези политики трябва да бъде и отказа от скъпи енергийни субсидии за домакинствата. Преди последната частична либерализация, отоплителни и газови тарифи са били базирани на размера на апартаментите, а не на реалното потребление. Това е намалило стимула на домакинствата да пестят енергия или да инвестират в изолация на стените или прозорците. Най-значителен спад в потреблението на газ е видим в индустриалния сегмент, както и в производството и преноса на енергия. Гражданският конфликт и икономическа криза от 2013-2014 г. засягат особено силно основния промишлен потребител на газ, а именно – химическата индустрия. Влошените

¹⁹ Европейски институт за качество на сградите. (2014). Облекчаване на енергийната бедност в ЕС, стр. 25, http://bpie.eu/uploads/lib/document/attachment/60/BPIE_Fuel_Poverty_May2014.pdf

²⁰ Щадмюлер, Х. (2014). Да разберем връзката между енергийна ефективност и енергийна бедност в Сърбия. Фондация Хайнрих Бюл.

²¹ МАЕ (2012). Украйна 2012. Енергийни политики за страните, нечленуващи в МАЕ.

²² МФК, Проект за енергийна ефективност на жилищния сектор в Украйна, www.inogateee.org/sites/default/files/news/Leaflet_EN.pdf

икономически връзки с Русия и правителствени действия срещу големи химически холдинги, контролирани от олигарси, близки до бившия президент Янукович, доведе до значителен спад на производството на торове. Продължителното преориентиране към нови пазари в ЕС и премахването на държавните субсидии означава, че търсенето на газ от индустрията вероятно ще остане ограничено в средносрочен план. Съществен потенциал за икономии на енергия съществува също и в сектори като добив и производство на стомана и селско стопанство; но този потенциал стои неизползван, тъй като компаниите са свикнали да печелят от евтина енергия или са били въввлечени в незаконни схеми за отклоняване на газ и електроенергия.

IV. Финансово състояние и управление на държавните енергийни предприятия

Държавните енергийни предприятия (ДЕП) са неразделна част от енергийния пазар в ЦИЕ и често са определящи за неговото развитие. Управлението на ДЕП често е пряко повлияно от политическа намеса, която нарушава независимото управление на енергийните компании и на националния регулатор. Най-вече в България и Украйна, но също така в по-малък мащаб в Румъния и Сърбия, системната корупция и завладяването на ДЕП от частни икономически и политически интереси пречат на пазарната либерализация и излагат дружествата на злоупотреби в управлението, извършвани в полза на частни интереси.

От обявяването на независимост, украинските политици не само са толерирали, но и насърчават корумпирани газови посредници, които са използвали положението си, за да извлекат незаконни доходи за сметка на държавата. Резултатът е, че само загубите Нафтогаз за 2014 г. достига до 4.12 млрд долара, или пет пъти по-голяма от неговите загуби през 2013 г. Общият дълг на компанията достига близо 7.5 милиарда долара към края на 2014 г., около една трета от който се очаква да е изискуем през следващите 12 месеца. Част от обяснението за постоянни

дефицити на Нафтогаз е решението на няколко последователни енергийни регулатори да поддържат цената на природния газ за домакинствата и обществените институции по-ниска от разходите за доставка. Тази политика помагаше да се предотврати широкото социално недоволство и да се запази значителен дял на уязвимото население над прага на бедността. От друга страна, частният бизнес беше в състояние да подкупва длъжностни лица от енергиен сектор, за да намали съществено плащанията си за консумацията на газ.

В България, финансовото състояние на ДЕП се е влоши допълнително през последните 24 месеца, като някои от най-големите компании (например Националната електрическа компания /НЕК/), е в технически фалит най-малко от една година. От една страна, регулираните цени на електричеството се поддържаха изкуствено ниски и под пазарните, което доведе до натрупването на финансови загуби в НЕК. Регулираните тарифи за домакинствата са поне 54% по-ниски от цените, на които НЕК купува енергия. От друга страна, поради лошото управление и „завладяването на държавата“ по отношение на големи енергийни инфраструктурни проекти като АЕЦ Белене и ВЕЦ Цанков камък, както Българския енергиен холдинг (БЕХ), така и дъщерните му дружества бяха претоварени с дългосрочен дълг. Финансовите показатели на държавните енергийни компании за периода 2007-2014 г. показват, че НЕК и националният електросистемен оператор (ЕСО) са били губещи най-малко през последните три години. Финансовите резултати за двете предприятия се очакват да бъдат отрицателни както през 2015 г., така и в средносрочен план. Въглищните ТЕЦ Марица Изток 2 и Мини Марица Изток също са в много затруднена финансова ситуация. Годишните финансови отчети на ДЕП показват влошаване на коефициентите на текуща и бърза ликвидност, което разкрива тяхната неспособност да изплатят дълговете си, ако те бъдат изискани. В допълнение, финансовите отчети разкриват и ограничения достъп на предприятията до ликвидни активи, което би довело до необходимост от допълнително външно финансиране, ако те бъдат принудени да платят на кредиторите си. Като цяло, влошаването на

финансовите резултати на дружествата след 2007 г. се е отразило отрицателно на способността им да си покриват разходите. Финансовите резултати на АЕЦ Козлодуй и особено на Булгартрансгаз са много по-положителни. Булгартрансгаз е шампион сред българските ДЕП по отношение на краткосрочна и дългосрочна финансова стабилност, тъй като неговите приходи от транзита на газ непрекъснато са превишавали разходите за работа по газопреносни тръби. Същевременно, АЕЦ Козлодуй е най-евтиният енергиен производител в страната, произвеждащ повече от една трета от енергията за вътрешна консумация, както и значителна част от енергията за износ. Въпреки това, бъдещите им възможности често са подкопавани от практиката на БЕХ да преразпределя печалбите им между губещите предприятия в холдинга. Липсата на прозрачност и публична отчетност за сделките и финансовите потоци между дружествата в БЕХ увеличава рисковете за доброто управление на холдинга, особено поради подозренията за политическо влияние и защита на дадени частни интереси за сметка на други.

За разлика от България, където регулираните енергийни тарифи са поставили държавните доставчици под огромен финансов натиск, в Сърбия вертикално интегрирания монопол, Elektroprivreda Srbije (ЕРС) остава до голяма степен устойчива компания, както става видимо от нейните финансови показатели. Нетната печалба на компанията е нараснала с 36% до 24.7 млн долара през 2014 г. въпреки спада в произведената енергия поради масовите наводнения. Правителството започна и труден процес на реструктуриране, като отдели минно-добивните и електропроизводствени единици и създаде предприятието ЕРС Снабдяване (доставка на електричество на битови и малки стопански потребители) и ЕРС Дистрибуция (продажба на едро на промишлени потребители). Основното държавно енергийно предприятие - Нафтна индустрија Србије (НИС), също подобри значително своето финансово положение, откакто ГазпромНефт го придоби за 400 милиона

евро през 2009 г. От предприятие, генериращо загуби от около 50 милиона долара годишно, новото ръководство успя да го превърне в компания с печалба от над 300 милиона долара през 2013 г. По-голямата част от тази промяна е в резултат на инвестициите от 750 милиона долара за модернизацията на рафинериите в Нови Сад и Панчево и увеличаване на производството на петрол. Така ГазпромНефт продължи да разширява присъствието си в целия регион, включително в Босна, България и Румъния след модернизацията на своите рафинерии, за да изпълни строгите екологични стандарти на ЕС.

Румъния е останала отличник сред избраните четири държави по отношение на финансовата перспектива на своите ДЕП, но все още страда от същите недостатъци в тяхното управление в резултат на корупция и лошо управление. Както в Сърбия и България, продължителното запазване на регулирани цени на газ и електроенергия за крайните потребители под пазарните нива може да подкопае финансовата стабилност на енергийните компании, влошавайки енергийната сигурност на страната. Най-големият доставчик и дистрибутор на електроенергия в Румъния, Електрика събра около 444 милиона евро в първото си публично предлагане, продавайки 51% дял на фондовите борси на Букурещ и Лондон между юни и юли на 2014 г., което привлече индивидуални и институционални инвеститори, вкл. Европейската банка за възстановяване и развитие, която инвестира около 75 млн евро за 8.6% дял от Електрика.²³ Ключовите финансови показатели на румънските ДЕП демонстрират по-добра краткосрочна ликвидност и текущи активи (парични средства, материални запаси, вземания). Въпреки това, тяхната дългосрочна финансова ситуация е по-лоша от тази на други подобни компании в региона. Това важи и за Ромпетрол, чиито настоящи задължения са вече по-високи от текущите активи на дружеството. Сред румънските ДЕП Трансгаз - операторът на националната мрежа за пренос и транзит на природен газ, с държавен дял 58.5% - е с най-добрите финансови показатели и отчете печалба след данъци от 72.4 милиона

²³ Румънската Електрика започна да се търгува на борсите в Букурещ и Лондон, ЕВБР, 4.07.2014.

евро за първата половина на 2015 г., което е 9% увеличение спрямо същия период на предходната година.²⁴

Трансгаз беше в центъра на спора между ЕС и Русия по отношение на правилата за добро управление, прозрачност и отчетност на държавните предприятия, тъй като Секретариата на Енергийната общност изпрати официално запитване до предприятието за неспазване на изискванията за прозрачност, изложени в Третия енергиен пакет и по-специално за непубликуването на данни за транзита на руски газ при входните и изходни точки с Украйна и България по Транс-балканския газопровод. Признавайки неспазването на изискванията, Трансгаз посочи, че неговият дългосрочен договор с Газпром го задължава да не разкрива тези данни и възпрепятства на уеднаквяването на неговите политики за прозрачност в съответствие с европейските изисквания. Трансгаз изрази мнение, че всяко нарушение на търговски отношения с Газпром може да е причина Газпром да заведе съдебно дело, предявявайки иск за обезщетение, или да застраши енергийната сигурност на региона.²⁵ Този случай с Газпром разкрива една от най-дълготрайните слабости в управлението на ДЕП не само в Румъния, но и в цяла Централна и Източна Европа, особено там, където страните са силно зависими от вноса на руска енергия. Русия продължава да използва успешно своето доминиращо положение на регионалните пазари, за да влияе на вземането на решения в държавните енергийни компании, като пречи на прозрачността и предотвратява национални и регионални инициативи за енергийна диверсификация.

Прегледът на практиките за управление на ДЕП в региона на ЦИЕ разкрива наличието на лошо управление, което често е продукт на широко разпространени практики на „завладяване на държавата“, които облагодетелстват интересите на трети страни в национален и регионалния

контекст. Наличността и публичният достъп до основна информация и данни за финансовото състояние и управлението на ДЕП в избраните четири страни създава добра основа за по-нататъшен анализ на слабостите на тези предприятия и дава възможности за предлагане на допълнителни препоръки как да се подобри управлението на енергийните сектори в региона.

Препоръки за политически действия:

Подобряването на управлението на енергийните сектори в ЦИЕ, включително функционирането и управлението на държавните енергийни предприятия изискват следните действия:

- Намаляване на прякото участие на политическо лидерство в оперативното управление на енергийните предприятия и вместо това фокусиране върху разработването на политики в следните области:
 - Подобряване на дългосрочно стратегическо планиране, с подкрепящи финансови инструменти, за намаляване на вземането на решения „на парче“, за да се гарантира неселективното и последователно прилагане на реформите в енергийния сектор.
 - Справяне с „завладяването на държавата“ и подобряване на прозрачността и отчетността в сектора, чрез предоставяне на публични данни и разширяването на механизмите за разкриване на информация, отнасящи се до държавните енергийни предприятия, регулаторните органи, контролни институции и органи, вземащи политически решения.
 - Повишаване на административния и финансов капацитет на контролните и регулаторни държавни органи, най-вече

²⁴ Румъния: Печалбата на Трансгаз нараства на 9% на годишна база, 14.08.2015, <http://www.energyworldmag.com/14/08/2015/romania-transgaz-profit-up-9-year-on-year/>

²⁵ Европейски институции отправят запитване към Румънската компания Трансгаз за неспазване европейски регулации, ICIS, 9.04.2015, <http://www.icis.com/resources/news/2015/04/09/9874102/european-officials-quiz-romania-s-transgaz-over-non-compliance/>

- където съществуват монополни или олигополни националните пазари.
- Въвеждане на задължителни стандарти за корпоративно управление на държавните енергийни предприятия, следвайки най-добрите международни принципи, като например „Насоките на ОИСР за корпоративно управление на държавните предприятия“. Стандартите трябва да гарантират отчетност и разкриване на данни и информация по отношение на:
 - Финансови резултати, чрез прилагането на съществуващите практики и методи, използвани от публично търгувани дружества;
 - Ключови финансови показатели за наблюдение и оценка на успешността на оперативното управление;
 - Последователно и позволяващо сравнение във времето, отчитане на реализираните програми и политики, включително по отношение ключовите показатели за мониторинг на тяхното изпълнение, както и по отношение на предварителна, междинна и последваща оценка.
 - Разширяване на съществуващите и въвеждане на нови дългосрочни програми за подобряване на енергийната ефективност в жилищния и обществен сектор, както и намаляването на енергийната интензивност на икономиките на България, Сърбия, Румъния и Украйна, включително чрез разработването на новаторски финансови инструменти на публично-частни партньорства (вкл. с участието на международни финансови институции за прилагане на най-добрите практики по отношение на мониторинга и оценката на въздействието – напр. ЕБВР, ЕИБ, Световната банка, МВФ, Международна финансова корпорация и т.н.)
 - Промяна в националните енергийни политики, за да се прекрати самоцелното изграждане на нови производствени мощности и изпълнение на целите на ЕС за 2020 г.. Необходимо е тази промяна да е насочена към осигуряване на стабилност и сигурност на енергийните доставки, включително и чрез диверсификация на източниците и маршрутите за доставка и намаляване на енергийната бедност като един от най-големите рискове за енергийната сигурност в Централна и Източна Европа.
 - Въвеждане на процедури за вземане на решения за определяне на приоритети и избор на големи инвестиционни проекти, базирани на ясни и прозрачни критерии и подкрепени от основани на факти анализи, в синхрон с регионалните приоритети на ЕС и ЦИЕ.
 - Повишаване на институционалния капацитет на националните енергийни регулатори, тяхната независимост от политически и частни икономически интереси, както и повишаване на прозрачността на вземането на решения и отчетността пред националните парламенти и широката общественост.
 - Ускоряване на либерализацията на националните енергийните пазари на едро и дребно с цел подобряване на дългосрочната финансова стабилност на държавните енергийни предприятия, както и за прилагане на Третия либерализационен пакет на ЕС. Приспособяване на реформите за либерализация на пазара чрез синхронизиране на енергийната, икономическата и социалната политики на правителството, за да се смекчат негативните социални последици като увеличаване на енергийната бедност и ценови шокове за уязвимите групи.
 - Повишаване на регионалната координация и сътрудничество при разработване и изпълнение на енергийната политика в ЦИЕ чрез разширяване на обхвата на Групата на високо равнище по въпросите на природния газ в Централна и Югоизточна Европа до въпроси, свързани с електро-преносната инфраструктура и регионалните енергийни пазари.
 - Намаляване на административните, регулаторни и политически пречки на национално равнище, за да се ускорят тези енергийни инфраструктурни проекти, които могат да имат регионален и европейски ефект, като например газови междусистемни връзки между България, Румъния и Гърция като част от Южния газов коридор, както и изграждане на регионална енергийна борса (като например Югоизточно европейската енергийна борса).